

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ, І.М. ДЗЮБА,
М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ю.А. ЛЕВЕНЕЦЬ,
О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ, С.І. ПИРОЖКОВ,
М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ, Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: Г.В. БОРЯК (заступник голови колегії),
В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ, В.О. ГОРБИК,
В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
О.П. ТОЛОЧКО, П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО, О.А. УДОД

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

7

ТОМ

Мл—О

кий, О.Котляревський, Я.Кухаренко, О.Лазаревський, М.Максимович, О.В.Маркович, М.Мізко, Д.Мордовець, О.Навроцький, Т.Рильський, С.Руданський, А.Свидницький, О.Серов, М.Симонов (Номіс), П.Чубинський та ін. Друкувалися публіцистика та літературно-наук. критика, твори красивого письменства і поезії, розвідки з історії, етнографії, фольклористики, педагогіки, економіки, історії права, літератури та мист-ва, статті, присвячені тогочасним проблемам громад. (необхідність створення широкої мережі народних шкіл, видання навчальної та науково-популярної літератури тощо) й суспільно-політ. життя (земельна реформа, взаємини з півдвострійс. Галичиною, міжнац. відносини та ін.), спогади, епістолярні матеріали і документи, бібліографія, поточна хроніка (відомості про настрої селянства, госп. справи тощо), некрологи. Серед теор. питань порушувалися проблеми походження, самотності та етнополіт. рис укр. народу, теорія федеративного устрою давньорус. д-ви (М.Костомарова), причини соціальної диференціації укр. сусп-ва наприкінці 17 — у 18 ст. (П.Куліш) та ін. На сторінках «О.» було видруковано понад 70 поезій Т.Шевченка, його щоденник (зі значними скороченнями), епістолярні матеріали (листи до С.Гулака-Артемовського, Я.Кухаренка, М.Лазаревського, З.Сераковського, М.Щепкіна та ін.) та мемуари про нього. Гроші на видання часопису надав багатий рос. поміщик із с. Заніно Чухломського пов. Костромської губ. М.Катенін (1818 — після 1876), дядько Н.Білозерської, дружини В.Білозерського. Після того, як гроші М.Катеніна закінчилися, видання журналу припинилося, оскільки укр. поміщики не надали «О.» фінансової підтримки. Плани В.Білозерського реорганізувати місячник у двотижневик і зробити його самокупним зазнали фіаско, позаяк міністр внутр. справ Рос. імперії П.Валуєв не санкціонував видання «О.» за оновленою програмою. Водночас серед найактивніших співробітників журналу виявилися істотні розходження в редакційній політиці, зокрема щодо ставлення до укр. панства тощо.

Культурно-освітня, наук. та сусп. діяльність «О.» відбувалася на хвилі піднесення укр. грома-

дівського руху на поч. 1860-х рр., який розгортався в контексті національно-визвол. рухів у Центр. та Сх. Європі. Відтак журнал став знаковим явищем модерного українства, зокрема спричинився до становлення його культурно-освіт. та громад. програми. «О.» була першим укр. журналом, який репрезентував культурницькі, інтелектуальні й літ. прагнення пореформеної інтелігенції української.

Літ.: *Пыпин А.Н.* История русской этнографии, т. 3. СПб., 1891; *Шугуров Н.* К истории «Основы». «Киевская старина», 1899, № 5; *Грушевський О.* З українського культурного і наукового життя всередині XIX в. «ЗНТШ», 1906, т. 74; *Петров В.* Шевченко, Куліш, В. Белозерський — їх перші стрічі. «Україна», 1925, № 1/2; *Грушевський О.* Історичні статті Костомарова в «Основі». «Україна», 1928, № 1; *Петров В.* Пантелеймон Куліш у п'ятидесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість, т. 1. К., 1929; *Данилов В. М.* Максимович і журнал «Основа» (листи В. Білозерського до М. Максимовича). «ЗНТШ», 1930, т. 100, ч. 2; *Животко А.* Журнал «Основа» 1861—1862. Львів, 1938; *Бернштейн М.Д.* Журнал «Основа» і український літературний процес. «Радянське літературознавство», 1947, № 7—8; *Порський В.* [Міжковський В.В.] З історії «Основи». «Літературно-науковий збірник» (Кіль), 1948, ч. 3; *Бернштейн М.Д.* Журнал «Основа» і український літературний процес кінця 50—60-х років XIX ст. К., 1959; *Бородин В.* Про публікацію творів Шевченка в журналі «Основа». В кн.: Збірник праць дев'ятнадцятої наукової шевченківської конференції. К., 1972; *Антонович М.* Українська пестербурзька громада. В кн.: Ювілейний збірник УВАН у Канаді. Вінніпег, 1976; *Животко А.* Історія української преси. Мюнхен, 1989—90; *Левенець Ю.А.* Василь Білозерський. «УІЖ», 1994, № 2/3; *Дудко В.І.* До історії журналу «Основа» (1861—1862). В кн.: Українська преса за межами України: Матеріали науково-теоретичної конференції (25—26 квітня 1996 р.). К., 1996; *Терлецький В.* Костянтин Ушинський і «Основа». «Основа», 1996, № 30; *Гончарук Т.Г.* Деякі аспекти висвітлення економічного життя на сторінках журналу «Основа». В кн.: Записки історичного факультету ОДУ ім. І.І. Мечникова, вип. 5. Одеса, 1997; *Дудко В.І.* Статті для журналу «Основа» (1861—1862), забронені цензурою: «Київська старовина», 1997, № 5; *Айтов С.Ш.* Українська історіографія та журнал «Основа» як культурна система. В кн.: Південний архів: Збірник наукових праць: Історичні науки, вип. 2. Херсон, 1999; *Його ж.* Часопис «Основа» як культурна система і розвиток українознавства у XIX ст. В кн.: Вісник Дніпропе-

тровського університету: Серія: Історія і філософія науки і техніки. Дніпропетровськ, 1999; *Його ж.* Журнал «Основа» (1861—1862) і культурно-національне відродження України у контексті східноєвропейських національних ренесансів середини XIX ст. «Грані», 2000, № 2; *Його ж.* Українознавчі дослідження авторів журналу «Основа» і теорія культурно-історичних типів М.Я. Данилевського. «Бористен», 2000, № 5; *Його ж.* Гурток журналу «Основа» крізь призму соціальної психології і побутової поведінки. «Бористен», 2000, № 7; *Його ж.* Часопис «Основа» і зміна стереотипів мислення про Україну на початку 1860-х рр. В кн.: Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України: Образи науки. Дніпропетровськ, 2000; *Його ж.* Журнал «Основа» та історико-антропологічно орієнтовані підходи в українознавстві другої половини XIX — початку XX століття. В кн.: Дніпропетровський історико-археологічний збірник, вип. 2. Дніпропетровськ, 2001; *Його ж.* Німецька філософська і історична думка кінця XVIII — першої половини XIX вв. і українознавчі дослідження журналу «Основа» (1861—1862): Аспект изучения національного характера. В кн.: Вопросы германской истории. Днепропетровск, 2001; *Його ж.* Українська історіографія та журнал «Основа» в контексті культурно-національного відродження України: Дис. ... канд. істор. наук. Дніпропетровськ, 2001; *Дудко В.* Оголошення про вихід у світ чисел журналу «Основа». В кн.: Відкритий архів, т. 1. К., 2004; *Нахлік Є.К.* Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель, т. 1—2. К., 2007.

О.В. Ясв.

ОСОБИСТІТЬ В ІСТОРІЇ. Поняття про О. в і. — сукупність уявлень про місце людини в пліні істор. часу та простору, зокрема, щодо її колективних, групових і персональних ролей, сусп., професійних, родинних практик, реальних і можливих життєвих сценаріїв, пов'язаності конкретної особистості з відомими подіями, явищами, процесами, фактами тощо.

Первісне усвідомлення місця людини в минувшині спиралося майже виключно на міфологічне підґрунтя, зокрема, освячувало й фіксувало усталені соціальні практики: божественне призначення фараонів та ін. правителів д-в Стародавнього Сходу; посередництво між богами й людьми, котре відводилося касті чи прошарку жерців; визначення служби володарям належною лише чиновникам і воїнам (напр., ві-

домі давньоєгип. повчання учням писців, в яких обстоювалося привілейоване становище писця в тогочасному сусп-ві), а невідомої праці — рабам. При цьому людина виступала лише як найменша частинка неподільного соціального цілого давньосх. сусп-в. Утім, навіть міфологічна свідомість надіяла низку легендарних чи напівлегендарних персонажів винятковими здібностями й особливим призначенням (Гільгамеш, Прометей), що вказувало початкове розуміння мінливості людських ролей на сцені історії.

Істотний злам в істор. свідомості стався в добу *античності*, зокрема за часів Стародавньої Греції. Насичена й багата «просторова історія» понад 600 держ. утворень у межах відносно невеликого простору й часу (вважають, що тільки *Арістотель* із групою учнів вивчив лад 158-ми д-в), швидкоплинність політ. буття (від *монархії* до *демократії* чи, навпаки, від демократії до олігархії), надзвичайна інтенсивність культ. і духовного життя спричинилися до формування антич. типу людини — громадянина, якому було властиве розмаїття соціальних ролей. Отож особистість, хоч і розглядалася як частка антич. Космосу, проте вже сприймалася як самодіяльна істота. Відтак зумовленість звичних сценаріїв буття помітно трансформувалася, позаяк дедалі більше асоціювалася з персональними чеснотами й рисами тієї чи іншої особистості, її діями та вчинками, які засуджувалися чи, навпаки, оспівувалися, визнавалися вірцевими, гідними наслідування в письмовій традиції. Напр., із діями стратега Перікла часто-густо ототожнюють усю добу вищого розквіту афінської демократії — «часи Перікла» («вік Перікла»). Водночас життєві сценарії особистості пов'язувалися з певними соціо- та етнокульт. вимірами, які відображали конфлікти еллінського й варварського світів, політ. і культ. традицій, сусп. практик тощо. Приміром, відомий опис *Геродотом* убивства *скіфами* свого царя *Скіла*, котрий запозичив давньогрец. звичаї й тим самим зневажив місц. к-ру. Мішанина культ. традицій за доби *еллінізму*

та рим. епохи помітно змінила звичні життєві сценарії особистості, яка іноді досягала вершин влади з найнижчих верств. Так, майбутній рим. імператор Гай Аврелій Валерій Діоклетіан був сином вільновідпущеника, себто раба, якому подарували волю. За доби античності сформувалися й певні канони висвітлення діянь визначних особистостей, як правило, імператорів, царів, правителів. Напр., Плутарх своїми знаменитими порівняльними життєписами та Гай Светоній Транквіл працює про життя цезарів внесли до письмової традиції моралістичні розумування, повчальні екскурси, естетичні замальовки, патетичні включення, анекдотичні подробиці тощо.

Нову систему координат щодо осмислення місця та ролі О. в і. ввело *християнство*. Власне, християнство розділило світ історії на Божий та людський рівні, сакральне, святе, і буденне, профанне, зокрема трансформувало саму істор. свідомість, яка стала теоцентричною. Життєвий шлях особистості розглядався, тлумачився й оцінювався із сакральних канонів. Відтак з'явився особливий вид церк. літератури — *агіографія* — життєписи канонізованих світських і духовних осіб, що супроводжувалися християн. повчаннями, молитвами тощо. Зокрема, на теренах *Київської Русі* ширилися як перекладні візант. та південнослов'ян. агіографії (Феодора Студита, Стефана Сурозького, Іоанна Готського та ін.), так і місц. життя князів *Бориса і Гліба*, вел. кн. київ. *Володимира Святославича*, вел. кн. київ. *Ольги*, *Феодосія Печерського* та ін. Зрештою, сутність середньовічної людини вбачали в тій частці духовного, Божого вогню, котра долає межі тілесної оболонки й освячує її. За доби *середньовіччя* істотно збулася версальність життєвих сценаріїв тогочасної особистості, яка значною мірою залежала від її місця в становій ієрархії. На перший план висунулися постаті європ. монархів, найзаможнішої *аристократії*, вищі верстви *духовенства*, діяння яких найповніше висвітлювалися в літописній традиції. Натомість нижчі стани населення посіли становище «мовчазної більшості» (термін рос. медієвіста А.Гуревича), імена деяких представників якої лише епізодично й випадково потрапляли до *анналів*, *хронографів* та *літописів*.

Новий злам істор. свідомості відбувся в добу *Відродження*, яка вирізнялася становленням індивідуальності в к-рі й духовності, котра прагне висловити своє «Я». Заразом поширилися рефлексивні компоненти соціогуманітарного знання, завдяки яким людина прагнула досягнути індивідуальні дії й колективні реакції на авансцені історії, зокрема їхню ретроспективність, відмінність різних істор. епох (Ф.Бьондо, Л.Валла, Ф.Гвіччардіні, Н.Макиавеллі та ін.). Більше того, призначення історії, поряд із філософією й риторикою, вбачали в тому, щоб виховувати, плекати особистість.

Отож особистість постала як духовна й культ. істота, яка логічно й раціонально мислить та посідає певне становище в сусп-ві, себто є людиною соціальною. Водночас виникла групова свідомість інтелектуалів доби Відродження, яка сполучала спільні культ., духовні та мисленнєві компоненти свідомості. Вважають, що саме поняття «особистість» з'явилося в 3х. Європі не раніше 17 ст. як вислід усвідомлення соціальної й духовної природи людини, точніше її соціальних та культ. практик. У Росії цей термін увів історик *М.Карамзін*.

У *Просвітництва* добу істор. людина сприймалася в контексті природно-правового мислення, зокрема універсального Ratio та натуралістичного Права. Відтак визначні постаті минувшини розглядалися з перспективи моралістичних прикладів або прагматичних стратегій поведінки, позаяк історія мала бути своєрідною вчителькою життя. Тому увага відомих просвітницьких мислителів та інтелектуалів зосереджувалася на проблемах життя окремої особистості чи на ідеальних завданнях усього людства. Натомість неповторні явища та суперечливі постаті минувшини здебільшого залишалися поза межами раціоналістичного історіописання. Проте пізньопросвітницькі ідеї підважили віковічні засади станового та ієрархічного сусп-ва. Вони спричинилися до дискусій щодо конфлікту «природного стану» із *цивілізацією*,

себто первісної людини й тогочасної особистості, поширення ідеалів персональної автономії, сусп. середовища людського побутування, народоправства (демократії) та ін. Загалом просвітницька критика була скерована супроти обскурантизму, невігластва, забобонів, схоластичних догматів, з якими пов'язувалися моральні чесноти людини (приміром надмірного аскетизму). Натомість обстоювалася думка про особисті заслуги як критерій честі й достоїнства людини-громадянина. Власне, Просвітництво виплекало ідеал «просвітницького володаря». Приблизником таких поглядів був відомий укр. церк. діяч Феофан (*Прокопович*). Кінець-кінцем завдяки просвітницьким ідеям середньовічний Підданий перетворився на Громадянина. Та рецепція істор. Людини в часі й просторі в межах просвітницького світобачення хибувала одноманітністю й схематизмом представлення, напр., такою була його ідея космополітизму. Втім, уже в межах пізньопросвітницького раціоналізму визрів скептицизм щодо уявлень про однорідність людської природи як частини загального універсуму, який репрезентували преромантики Й.-Г. Гердер, Ж.-Ж. Руссо та ін.

У післянаполеонівську добу європ. історії поширився *романтизм*, який продукував перенесення пріоритетів із самодостатнього культу Розуму на своєрідність і множинність культурно-нац. укладів життя, з апології незмінності побутування істор. людини на повсюдний колорит місця і часу, властивий кожній епосі, а відповідно й особистості. Та найголовніше — у полі романтичних систем світобачення опинилася істор. людина з розмаїтими та унікальними проявами нац. і соціального буття, самобутніми, індивідуальними реакціями, яка остаточно зруйнувала логічні й універсальні схеми, тотально підважила просвітницький потяг до абстрактних розумувань і уявлень. Відтак в європ. історіописання ввійшов новий тип особистості — романтичний герой, який часто-густо мав певне месіанське призначення (врятувати народ від іноз. загарбників, побороти несправедливість

знати, захистити етнонац. самобутність тощо). Проте, якщо в просвітницьких візіях циркулювала думка про усвідомленість дій особистості, то в романтичному представленні досить часто побутувала теза про її інстинктивні хотіння й прагнення, нав'язувалася домінація колориту місця й часу. Прикладом такого підходу є «Історія герцогів Бургундських з дому Валуа» франц. історика П. де Баранта. З'явилася й низка істор. концепцій, які тлумачили призначення О. в і. у відповідному дусі, приміром, відома візія «культу героїв» англ. філософа Т. Карлейля. Постали питання про співвіднесення ритму буття, *часу історичного* не тільки з масовим, колективним героєм — народом/нацією, а і з життям окремої особистості, її складними світовідчуженнями й реакціями. В укр. історіописанні романтичні візії минувшини репрезентували М. Костомаров (напр., його монографія «Богдан Хмельницький»), П. Куліш, М. Максимович та ін.

Зasadну трансформацію уявлень щодо ролі О. в і. пов'язують із хвилею першого позитивізму О. Конта та Г. Спенсера, яка висунула тезу про надзвичайну віру в силу знання й людського інтелекту, начебто спроможного осягнути всі таємниці природи та сусп. розвитку. Відтак життєві сценарії та соціальні практики особистості в позитивістському світобаченні підпорядковувалися логіці заг. сусп. законів чи детермінізму. За позитивістськими стратегіями дії, кінець-кінцем суспільні практики особистості мали бути зведені до відповідних тенденцій, чинників та передумов. Приміром, досить поширеною є відома теза О. Конта про «історію без імен», хоч така думка була не дуже популярною між істориками-позитивістами.

Наприкінці 19 — на поч. 20 ст. європ. соціогуманітаристика повернулася до ідеалістичних, ірраціональних стратегій пояснення істор. буття, а за великим рахунком — до інтуїтивного способу мислення. Відбулася персоніфікація істор. особистостей, які відтепер репрезентували стихійні хотіння, інстинкти, колективну волю, емоційні переживання певних соціальних спільнот у

неоромантичних візіях історії, що набули неабиякої популярності в «недержавних» чи «скривджених» націй. Як приклад тако-го розуміння ролі особистостей в історії можна навести дослідження В. Липинського, його «культ жертвених героїв» і «великої людини».

У 1-й третині 20 ст. соціогуманітаристика потрапила в силові поля неокантіанського та соціологічного поворотів, які суттєво змінили палітру уявлень про особистість та її роль на істор. теренах. Протилежні варіації таких уявлень зазвичай втілювалися в концепціях сингуляризму («соціального атомізму»), себто потрактування сусп.-ва як сукупності особистостей, та універсалізму («колективізму»), що тлумачив сусп.-ва як спільноти, які неможливо звести до окремих особистостей. Із поширенням у 1920-х рр. догматів вульгаризованого марксизму — т. зв. марксизму-ленінізму — в укр. історіописанні на обшарах УСРР запанували соціологізовані візії історії, які зводили призначення О. в і. до концепту «масової людини», включеної до певного процесу чи явища. Від 1930-х рр. ці візії поступилися висунутими рад. режимом ідеологічними канонами, у межах яких роль О. в і. визначалася за її «поступовістю» чи «реакційністю» щодо теорії класової боротьби чи поточної ідеологічної кон'юнктури. За часів сталінського режиму сусп. практики особистості знівельовалися до відомої моделі «соціального гвинтика» тоталітарної системи. Натомість у зх. соціогуманітаристиці після 1945 поширилися філос. течії (екзистенціалізм, персоналізм та ін.), зорієнтовані на всебічне розкриття культ. й духовного потенціалу особистості, зокрема стосовно переоцінки її соціальних практик, життєвого сценарію, врешті-решт навіть незначних ролей (т. зв. мікроролей) на істор. підмостках.

На зламі 1950—60-х рр. потужний вплив на зх. істор. думку справив антропологічний поворот, який змусив гуманітаріїв, зокрема істориків, розглядати особистість у новітніх контекстах: конструювання відповідних інститутів і структур, середовища побутування й навіть свідомості,

ментальності, ієрархії цінностей тощо. Нині в зх. соціогуманітаристиці інтенсивно дискутуються питання, пов'язані з дискурсивними практиками, рольовими моделями, стилями життя особистості в постіндустріальну та глобалістичну добу, зокрема з постмодерністським поворотом. Щодо особистості в сучасній історії, то ситуація постмодерну зумовлює небачену досі синхронізацію істор. часу, принаймні його суб'єктивних темпоральних вимірів. Прикладом цього є одночасне співіснування в єдиному глобалістичному просторі особистості, включеної в різні часові ролі: суду шаріату та міжнар. косміч. місій, джихаду й генетичних досліджень, кастового поділу і тотального космополітизму, пов'язаних із первісними ритуалами сусп. практик аборигенів та користування мережею Інтернет, тощо. В укр. соціогуманітаристиці новітні візії та ревізії щодо місця й ролі особистості в минулому, сучасному та майбутті поширилися лише в пострад. добу.

Літ.: *Карлейль Т.* Герои, почитание героев и героическое в истории. СПб., 1891; *Плеханов Г.В.* К вопросу о роли личности в истории. «Научное обозрение», 1898, № 3—4; *Баткин Л.М.* Итальянские гуманисты: Стиль жизни и стиль мышления. М., 1978; *Человек как философская проблема: Восток—Запад.* М., 1991; *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992; *Человек античности: Идеалы и реальность.* М., 1992; *Мосс М.* Общество. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии. М., 1996; *Кантор К.* Свободная личность как идеал культуры. «Свободная мысль», 1997, № 9; *Андреев А.Н.* Культурология: Личность и культура. Минск, 1998; *Человек в культурном резонансе эпохи: Россия: Цикл лекций.* «Мир психологии», 2000, № 3; *Кутырев В.А.* Человек XXI века: Уходящая натура... «Человек», 2001, № 1; *Шановал Ю.Г.* Україна Людей: Особистість у контексті національного чину. Львів, 2001; *Ионин Л.Г.* Социология культуры. М., 2004; *Макьявелли Н.* Сочинения исторические и политические. Сочинения художественные. Письма: Сборник. М., 2004; *Головінський І.З.* Особистість: Розвиток, теорії та виміри. К., 2005; *Микешина Л.А.* Философия науки: Современная эпистемология, научное знание в динамике культуры, методология научного исследования. М., 2005.

О.В. Ясь.

ОСОБЛИВА НАРАДА, Особлива нарада при Головнокомандуючому Збройними силами на Півдні Росії

(Особое совещание при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России) — вищий орган цивільного управління *Білого руху* на пд. колиш. Російської імперії 1918—19. Створена в Єкатеринодарі (нині м. *Краснодар*) 31 (18) серпня 1918 як дорадчий орган при Верховному керівникові Добровольчої армії генералові від інфантерії *М.Алексееві* для допомоги в законодавчих та адм. справах, організації й координації дій центр. і місц. влади на підконтрольних білогвард. арміям (див. *Збройні сили Півдня Росії, Добровольча армія*) територіях, залучення до управління фахівців та громад. діячів. Суміщала законодавчі й виконавчі функції. Голова — генерал від кавалерії *А.Драгомиров* (1918 — вересень 1919) та генерал-лейтенант *О.Лукомський* (вересень—грудень 1919). До складу О.н. входили начальники відділів (управлінь), особи «без портфеля». Як правило — це військові (генерали *І.Романовський, О.Санніков, М.Тихменев, віце-адмірал О.Герасимов* та ін.), політики правих і ліберальних політ. поглядів (*С.Маслов, В.Степанов, М.Чебишев, В.Челішев, М.Федоров* та ін.); разом бл. 20—25 осіб. Члени призначалися головнокомандувачем.

Структурно складалася з 11-ти відділів (держ. ладу, внутр. справ, фінансового, торгівлі й пром-сті, землеробства та ін.). Положенням від 15 (2) лютого 1919 відділи перетворено на управління і збільшено їх кількість; утворено відділи законів, пропаганди та канцелярію. Із серпня 1919 — у Ростові-на-Дону (нині місто в РФ). Перше засідання відбулося 11 жовтня (28 вересня) 1918 (усього — 121 засідання). Життя регулювала тимчасовими нормативно-правовими актами, спираючись на рос. дореволюційне і *Тимчасового уряду* законодавство.

Функціонувала у форматі «великих засідань» — для вирішення найважливіших питань держ. масштабу, розгляду законопроектів тощо; для вирішення екстрених питань збирались «малі засідання» (генерал-лейтенанти *А.Денікін, О.Лукомський, генерал-майор І.Романовський*; на розсуд *А.Денікіна* — управляючи

тим чи ін. відділом). Паралельно О.н. функціонувало «Мале присутствіє» («Малое присутствие») на чолі з *М.Астровим*, яке складалося із заступників начальників управлінь і розглядало другорядні питання.

У січні 1919 в *Одесі* в структурі О.н. утворено «Підготовчу з національних справ комісію» (голова — *В.Шульгін*; з квітня 1919 — у Єкатеринодарі на чолі з *В.Степановим*) у складі 10 відділів. У Малорос. відділі під керівном *І.Линниченка* працювали *П.Богачевський, С.Грушевський, Б.Ляпунов, А.Савенко* та ін., які дотримувались антиукр. поглядів. Було розроблено проект адм. поділу України на Київ., Харків. та Новорос. (центр — м. Одеса) області, впровадження якого відкладалося до закінчення війни. Ліквідована 30 (17) грудня 1919 в Новоросійську (нині місто *Краснодарського краю, РФ*), склад і функції перейшли до новоствореного Уряду при Головнокомандуючому ЗС Півдня Росії (голова — генерал-лейтенант *О.Лукомський*) та Народи із законодавчих пропозицій. 21 травня 1920 *Рада народних міністрів Української Народної Республіки* скасувала чинність законодавства О.н. в Україні.

Літ.: *Билимович А.Д.* Деление Южной России на области. Екатеринодар, 1919; *Грушевский С.Г.* Краткий очерк политической истории Украинского движения. В кн.: Труды Подготовительной по национальным делам комиссии: Малорусский отдел, вып. 1: Сборник статей по малорусскому вопросу. Одесса, 1919; Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое Особым совещанием при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России. Ростов-на-Дону, 1919; *Деникин А.И.* Поход на Москву («Очерки русской смуты»). К., 1990; *Федюк В.П.* Деникинская диктатура и ее крах. Ярославль, 1990; *Лукомский А.* Воспоминания. Архив Русской революции, т. 6. М., 1991; Журналы заседаний Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России А.И. Деникине. Сентябрь 1918-го — декабрь 1919 года: Публикация. М., 2008.

В.О. Крупина.

ОСОБЛИВИЙ КОМІТЕТ ОХОРОНИ РЕВОЛЮЦІЇ утворений 28 серпня 1917 за ініціативою *Української Центральної Ради* при *Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради* з метою